

Paradigmatic Pattern of Cultural Resilience in Zayandehrud Water Shortage Crisis

M. Raoufi Boroujeni^{1*}, S. Korangbeheshi^{2*}, A. Rashidpour^{3*}

1, 2, 3- Ph.D. Student, Assistant Professor and Associate Professor, Department of Cultural Management, Islamic Azad University, Isfahan (Khorasgan) Branch, Isfahan, Iran.

*(Corresponding Author Email: Sk.beheshti@khuisf.ac.ir)

Received: 09-12-2023

Revised: 11-04-2024

Accepted: 22-04-2024

Available Online: 09-06-2024

الگوی پارادایمی تاب‌آوری فرهنگی در بحران کم‌آبی زاینده‌رود

مجید رئوفی بروجنی^۱، سیامک کورنگ بهشتی^۲، علی رشیدپور^۳

۱، ۲ و ۳- به ترتیب دانشجوی دکتری، استادیار و دانشیار، گروه مدیریت فرهنگی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد اصفهان (خوراسگان)، اصفهان، ایران.

*(نویسنده‌ی مسئول، E-Mail: Sk.beheshti@khuisf.ac.ir)

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۹/۱۸

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۰۱/۲۳

تاریخ انتشار: ۱۴۰۲/۰۳/۲۰

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۲/۰۳

Abstract

So far, many researches have been conducted in various fields of the water shortage crisis, mostly in environmental and economic fields, and in a few of them, attention has been paid to the influence of cultural elements as a moderating factor of the effects of this crisis. The present research has been formed to provide a paradigmatic pattern of cultural resilience in the water shortage crisis of Zayandehrud, which was carried out using a qualitative method and grounded theory approach. Using theoretical sampling and the snowball method, the number of 24 people who were interested and concerned in the field of water shortage issues and had sufficient information, experience, or knowledge in this field were selected and during the in-depth interview Semi-structured, they expressed their answers. Data analysis was done with the Colaizzi method in the framework of grounded theory. The Lincoln and Goba evaluation method was used to validate the research, and the validity of the data was confirmed by going back to the interviewees and two coders. The findings were 22 categories, "accepting the phenomenon of water shortage as a reality" as the pivotal phenomenon, 3 categories of causal condition (sufficient information, water literacy, communication) 4 categories of contextual condition (hope, religious beliefs, attachment to the residence, economic dependence) 5 categories of intervening condition (trust, pragmatism, attitude, social responsibility, collective cooperation) 5 interaction strategy (change in habits of oneself and others, participation, prevention, saving) and 4 categories of consequences (productivity, entrepreneurship, creativity and awareness) were categorized.

Keywords: Cultural Resilience, Water Shortage, Social Responsibility, Collective Cooperation.

چکیده

تاکنون تحقیقات متعددی در زمینه‌های مختلف بحران کم‌آبی انجام شده است که اکثراً در زمینه‌های زیست‌محیطی و اقتصادی بوده است و در تعداد کمی از آنها به تأثیر عناصر فرهنگی به عنوان عامل تعدیل‌کننده آثار این بحران، توجه شده است. پژوهش حاضر با هدف ارائه یک الگوی پارادایمی از تاب‌آوری فرهنگی در بحران کم‌آبی زاینده‌رود، شکل گرفته است که به روش کیفی و با رویکرد داده بنیاد انجام شده است. با استفاده از نمونه‌گیری نظری و به روش گلوله برفی، تعداد ۲۴ نفر از افراد که ضمن علاقه‌مندی و داشتن دغدغه در زمینه مسائل مربوط به کم‌آبی، دارای اطلاعات، تجربه و یا دانش کافی در این زمینه بودند، انتخاب شدند و در طول مصاحبه عمیق نیمه‌ساختاریافته، پاسخ‌های خود را بیان کردند. تجزیه و تحلیل داده‌ها، با روش کلایزی در چارچوب نظریه زمینه‌ای انجام شد. از روش ارزیابی لینکلن و گوبا جهت اعتبارسنجی پژوهش استفاده شد. اعتبار داده‌ها با بازگشت به مصاحبه‌شوندگان و دو کدگذار تأیید شد. یافته‌های پژوهش، ۲۲ مقوله بود که «پذیرش پدیده کم‌آبی به عنوان یک واقعیت» به عنوان مقوله محوری، ۳ مقوله شرایط علی (اطلاعات کافی، سواد آبی، ارتباطات)، ۴ مقوله شرایط زمینه‌ای (امیدواری، اعتقادات مذهبی، دلبستگی به سکونت‌گاه، وابستگی اقتصادی)، ۵ مقوله شرایط مداخله‌ای (اعتماد، عمل‌گرایی، طرز تلقی، مسئولیت اجتماعی، همکاری جمعی)، ۵ مقوله راهبردها (تغییر عادت‌واره‌های خود و دیگران، مشارکت، پیشگیری، صرفه‌جویی) و ۴ مقوله پیامدها (بهره‌وری، کارآفرینی، خلاقیت و آگاهی) دسته‌بندی شدند.

واژه‌های کلیدی: تاب‌آوری فرهنگی، کم‌آبی، مسئولیت اجتماعی، همکاری جمعی.

جدول ۱- نمونه‌ای از انواع و حوزه‌های تاب‌آوری فرهنگی
(Abi-Hashem, ۲۰۱۱)

نوع تاب‌آوری فرهنگی	حوزه
فردی	ذهنی - عاطفی، رفتاری - محیطی
رابطه‌ای - بین فردی	عاداتی - خانوادگی، اخلاقی
اجتماعی	قبیله‌ای - سنتی، مذهبی - معنوی
سازمانی - عملیاتی	فنی - صنعتی، مالی - مدیریتی
ملی - سیاسی	اجتماعی - عرفی، ژئوپلیتیک - دولتی
جهانی - بین‌المللی	تک فرهنگی، چند فرهنگی، فرافرهنگی

آنچه در سال‌های اخیر به عنوان یکی از جدی‌ترین معضلات بر سر راه رونق و توسعه شهری و روستایی قرار گرفته است، بروز و استمرار خشکسالی‌هایی است که همراه با سوءمدیریت منابع کمیاب، معضل کم‌آبی و خشکسالی را به بحرانی اساسی در مناطق خشک و نیمه‌خشک تبدیل کرده و پایداری حیات اقتصادی و اجتماعی بسیاری از شهرها و روستاها را با مخاطره جدی مواجه کرده است (امینی فسخودی و میرزایی، ۱۳۹۲). رودخانه زاینده‌رود در مرکز اصفهان با پارک حاشیه اطراف آن به طول تقریبی ۱۵ کیلومتر و عرض ۱۰۰ تا ۳۰۰ متر، یکی از مجموعه‌های زیست‌محیطی مشهور بوده است (مروج تربتی و پورناداری، ۱۳۹۲) که در چند سال اخیر، به دلایل مختلف از جمله برداشت‌های بی‌رویه و غیراصولی و تصمیمات غیرکارشناسانه و غیرقانونی، با کم‌آبی و بحران مواجه شده است (فائق و نوابخش، ۱۳۹۵). بیش از یک دهه از قطع جریان دائمی رودخانه زاینده‌رود که از میان شهر اصفهان عبور می‌کرد، می‌گذرد و این امر موجب ایجاد رفتارهای تاب‌آورانه افراد در بهره‌برداری و مصرف آب نسبت به سال‌های پیش از آن، شده است. با توجه به استمرار این بحران، بررسی چرایی و چگونگی این تاب‌آوری و پرداختن به ابعاد مختلف آن به منظور استفاده از تمامی ظرفیت‌های موجود جامعه برای از سر گذراندن بحران آب و یادگیری از آن در سایر زمینه‌ها ضرورتی انکارناپذیر است. در اکثر مطالعات مربوط به تاب‌آوری، تاب‌آوری فرهنگی به عنوان زیرمجموعه‌ای از تاب‌آوری اجتماعی قلمداد شده است که با توجه به نقش پررنگ فرهنگ در رفتار فردی و اجتماعی افراد، لازم است تا نگاهی تخصصی‌تر و عمیق‌تر به این بعد از تاب‌آوری شود. از سوی دیگر، اگرچه تاکنون تحقیقات متعددی در زمینه‌های مختلف بحران کم‌آبی و زاینده‌رود انجام شده است، اما اکثراً در زمینه‌های زیست‌محیطی و اقتصادی بوده است (رامشت و همکاران، ۱۳۷۹) و ابعاد فرهنگی و اجتماعی آن، کمتر مورد توجه واقع شده است. ادبیات نظری و پژوهشی فراوانی در زمینه کم‌آبی و علل و اثرات زیست‌محیطی و اقتصادی آن و راه‌های مقابله با آن وجود دارد، اما در تعداد کمی از آنها به مسئله فرهنگ و عناصر فرهنگی به عنوان عامل تعدیل‌کننده اثرات کم‌آبی یا به عنوان بخشی از راه

زندگی انسان‌ها همواره تحت تأثیر تغییرات گوناگون و آثار ناشی از آنهاست. پیامدهای این تغییرات، چه مثبت باشد و چه منفی، ایجاد می‌کند که در شرایط جدید، متفاوت‌تر از قبل رفتار کرد و بتوان با محیط جدید کنار آمد. مفهوم تاب‌آوری نشان می‌دهد که در یک موقعیت بحرانی، چقدر می‌توان با شرایط سازگار شد و چه راه حل منطقی را برای عبور از بحران ترسیم کرد (خداامردی و همکاران، ۱۴۰۰). در آغاز قرن ۲۱ این مفهوم با ظرفیت سازگاری مطرح شد که در آن به سیستم‌های اکولوژیکی-اجتماعی اشاره می‌کند و بر توانایی انسان برای مقابله با تغییر در محیط با مشاهده، یادگیری، تغییر و تعامل، تأکید داشت (Fraser و Richman, ۲۰۱۱). همچنین محققین با بررسی نقش مولفه‌های فرهنگی در تاب‌آوری، بررسی کرده‌اند که چگونه انسان با پیچیدگی‌های تغییر در دنیای معاصر، سازگاران تعامل داشته و دوام آورده است (Bieling و Plieninger, ۲۰۱۲).

تاب‌آوری فرهنگی، توانایی یک سیستم در جذب ناسازگاری، مقابله با تغییر و تداوم تحول و پیشرفت است (Holtorf, ۲۰۱۸). در تاب‌آوری فرهنگی، سخن از ظرفیت‌های فرهنگی، کارکرد عناصر فرهنگی و ایجاد خودآگاهی و بازتولید توانایی‌های اعضای جامعه به منظور سازگاری با شرایط سخت دوران بحران و مشارکت عمومی برای بازسازی شرایط و از سر گذراندن بحران برای ورود به دوره‌ای جدید است. از مهمترین نشانه‌های تاب‌آوری فرهنگی، خودآگاهی فرهنگی و وجود اعتقاد عمیق به درستی باورهای فرهنگی است (شمس احمر، ۱۴۰۰). به طور کلی الگوهای تاب‌آوری فرهنگی را می‌توان به دو حوزه در دو چارچوب تقسیم کرد. یک چارچوب فرهنگی-اجتماعی که در بیرون از حوزه فرهنگ-محیط‌زیست است و ظرفیت و توانایی یک فرهنگ، اجتماع یا گروه در برابر فشارها و تغییرات ناشی از شرایط مدرن برای حفظ، توسعه، تحول، احیا، ترمیم و تجدید حیات و تنظیم مطلوب‌تر خود از طریق مدیریت محتوا، مراجع و منابع فرهنگی است و دوم، چارچوب اکولوژیکی-معیشتی که در درون حوزه فرهنگ-محیط‌زیست است و ظرفیت و توانایی یک اجتماع در برابر اختلال، خطر، تغییر، فشار برای سازگاری، بهبود، ترمیم و مدیریت منابع معیشتی و زیست‌محیطی خود از طریق مراجع و منابع فرهنگی، اجتماعی، تاریخی و سیاسی است (حسینی، ۱۳۹۷). تاب‌آوری فرهنگی در انواع و حوزه‌های مختلفی قابل بررسی است (Abi-Hashem, ۲۰۱۱) که در جدول (۱) به آن اشاره شده است.

حل، اشاره شده است. برای مثال یادگاری فر و همکاران (۱۴۰۲) در پژوهشی تاب‌آوری شهرستان زاهدان در بحران آب و خشکسالی را ارزیابی نموده و وضعیت تاب‌آوری اقتصادی و اجتماعی و نهادی را در شهرستان زاهدان، پایین‌تر از میانگین مطلوب دانسته است. رضایی میرقائد و گلی (۱۳۹۹) داده‌های شاخص‌های تاب‌آوری شهر اصفهان در برابر بحران واکاوی شده و چنین نتیجه‌گیری کرده‌اند که مهمترین مولفه در تاب‌آوری مردم اصفهان، مولفه‌های فرهنگی و اجتماعی است و مهم‌ترین شاخص «اعتمادسازی و تعامل» است. این پژوهش به گونه‌ای موید ضرورت انجام تحقیق در زمینه تاب‌آوری فرهنگی در شرایط بحران کم‌آبی است. همچنین بشیری و همکاران (۱۴۰۰) در پژوهشی مشابه، به تبیین ابعاد و مولفه‌های تاب‌آوری در مدیریت بحران آب شهر تهران پرداخته و از مولفه‌های اجتماعی و فرهنگی به دست آمده در این تحقیق، به نگرش مردم، نظیر باورهای دینی و عادات مردم، سطح تحمل مردم، نقش رسانه ملی و شبکه‌های اجتماعی اشاره کرده است. خدامرادی و همکاران (۱۴۰۰) در پژوهشی با عنوان "مقدمه بر مفهوم‌پردازی تاب‌آوری فرهنگی"، تاب‌آوری فرهنگی را ظرفیت و توانمندی مقابله با بحران و حل آن به کمک اسلوب‌های تاریخی، اسطوره‌ها، آداب و رسوم و باورهای فرهنگی می‌داند که مؤلفه‌های نظری آن، شامل تعلق و ریشه‌دار بودن، اعتماد، تعهد، حس غرور و جمع‌گرایی است. اگرچه اشاره به مولفه‌های تاب‌آوری فرهنگی در این پژوهش، می‌تواند در تدوین نظریه تاب‌آوری در بحران کم‌آبی، راهگشا باشد اما این پژوهش به طور مستقیم به بحران کم‌آبی اشاره‌ای ندارد.

Smyntyna (۲۰۱۶) در پژوهشی با عنوان "نظریه تاب‌آوری فرهنگی به عنوان ابزاری برای مدل‌سازی پاسخ انسان به تغییرات آب و هوایی" به اهمیت موضوع تاب‌آوری در زمینه‌های مختلف علوم از جمله مطالعات فرهنگی می‌پردازد و خاطرنشان می‌کند که مفهوم تاب‌آوری فرهنگی به عنوان یک برنامه کاربردی مرتبط در زمینه مطالعه واکنش انسان به تغییرات آب و هوایی جهانی می‌تواند استفاده شود. همچنین Isidiho و همکاران (۲۰۲۳) پژوهشی با عنوان "انعطاف‌پذیری و پایداری پس از نشت نفت در ایمو" انجام داده‌اند. این مطالعه در استان ایمو و منطقه دلتای نیجر در نیجریه انجام شده است؛ جایی که نشت نفت بیش از ۵۰ سال ادامه داشته است. این مطالعه نشان می‌دهد که جوامع، استراتژی‌های مختلفی را برای بازگشت پس از نشت نفت، اتخاذ کرده و تطبیق داده‌اند. اقداماتی از قبیل: تبدیل زمین‌های مسکونی به زمین‌های کشاورزی، اجاره زمین‌های کشاورزی از جوامع دیگر و کاشت نهال‌های اصلاح شده. همچنین معنویت و تغییر شغل، بخشی از تاب‌آوری بوده است. این مطالعه نشان‌دهنده نقش فرهنگ در تغییر عادت‌واره‌های مردم در بحران‌های مستمر برای تحمل شرایط، تعدیل آثار بحران و یا دستیابی به دستاوردهای جدید می‌باشد و هم‌راستا با موضوع پژوهش حاضر است.

در مجموع یافته‌های مطالعات داخلی و خارجی، نشان‌دهنده تأثیر مؤلفه‌های فرهنگی بر تاب‌آوری مردم در شرایط بحران است. ضمن اینکه در پژوهش انجام شده توسط رضایی میرقائد و گلی (۱۳۹۹) مؤلفه فرهنگی از مهمترین مؤلفه‌ها در تاب‌آوری مردم اصفهان دانسته شده است. همین امر موید لزوم انجام تحقیقات بیشتر در این زمینه و تلاش برای جلب توجه تصمیم‌گیرندگان به این موضوع است. یادآور می‌شود که اگرچه تحقیقات قبلی انجام شده، هم به روش کمی و هم به روش کیفی، موضوع تاب‌آوری را در نظر گرفته است، اما واکاوی فرهنگی مسئله کم‌آبی زاینده‌رود، مستلزم بررسی هرچه بیشتر از منظر بومی شهروندان و افراد درگیر در آن است تا به درک واقع‌بینانه‌تری از زوایای زیرین معنایی و ذهنی آنان در مواجهه با پدیده خشکسالی و چگونگی کنار آمدن با آن، دست یافت. ضرورت حفظ سلامت روانی افراد جامعه با تأکید بر توانایی‌های درونی و قابلیت‌های شناختی آنان و همچنین ایجاد و تقویت مهارت‌های مقابله با بحران کم‌آبی، ایجاب می‌کند که از پتانسیل عناصر فرهنگی برای به دست آوردن دستاوردهایی در این راستا بهره جست. چراکه تصمیم‌گیری برای حل بحران کم‌آبی زاینده‌رود با در نظر گرفتن نقش فرهنگ در تعیین راهبردها و پیش‌بینی دستاوردهای آن، قطعاً تصمیم جامع‌تری خواهد بود. بر این اساس، این پژوهش با هدف ارائه یک الگوی پارادایمی از تاب‌آوری فرهنگی در شرایط بحران کم‌آبی زاینده‌رود شکل گرفته است و اساساً به دنبال پاسخ به این پرسش است که مقوله محوری تاب‌آوری فرهنگی در بحران کم‌آبی چیست و چه عواملی به عنوان مقوله‌های علی، زمینه‌ای و مداخله‌ای موثر بر آن شناسایی می‌شوند و همچنین راهبردها و پیامدهای این تاب‌آوری کدامند.

مواد و روش‌ها

از آنجایی که هدف این مطالعه، ارائه الگوی پارادایمی تاب‌آوری فرهنگی در بحران کم‌آبی زاینده‌رود است، بنابراین این پژوهش با رویکرد کیفی به دنبال پاسخگویی به مسئله است. یکی از این روش‌های پژوهش کیفی، رویکرد نظریه زمینه‌ای است که در این مطالعه استفاده شده است. نظریه زمینه‌ای را تلاش برای پیدا کردن نظریه دانسته‌اند که از مطالعه پدیده‌ای به دست می‌آید و نمایانگر آن پدیده است (استراس و کوربین، ۱۳۹۳). در این پژوهش، با توجه به تعاریف تاب‌آوری و متناسب با موضوع تحقیق، از ۲۴ نفر مصاحبه به عمل آمد که همگی آنها دارای دو ویژگی مشترک بودند. نخست آنکه همه این افراد علاقه‌مند و دغدغه‌مند در حوزه مسائل مربوط به کم‌آبی زاینده‌رود بودند و دوم اینکه همه این افراد اطلاعات، تجربه و یا دانش کافی در این حوزه داشتند. نمونه‌گیری نظری و به روش گلوله برفی صورت گرفت که بر اساس آن، تاب‌آوری فرهنگی مصرف‌کنندگان و بهره‌برداران آب، که همگی از اساتید و کارشناسان

رشته‌های مرتبط با مسائل آب بودند، مطابق با جدول شماره ۲ در سطح فردی در حوزه‌های ذهنی-عاطفی و رفتاری-محیطی، در سطح بین فردی در حوزه‌های عادت-خانوادگی و اخلاقی و نیز در سطح اجتماعی در حوزه‌های سنتی، مذهبی و معنوی، مورد پرسش واقع شد. همچنین تاب‌آوری فرهنگی ذی‌نفعان آب شامل صنعتگران و کشاورزان و نیز تصمیم‌گیرندگان و مسئولین آب، علاوه بر سطوح فردی، بین فردی و اجتماعی، در سطح سازمانی در حوزه‌های فنی-صنعتی و مالی-مدیریتی مورد بررسی قرار گرفت. پرسش‌ها شامل چگونگی مدیریت احساسات افراد، چستی نیازها برای مهارت‌های حل مسئله، چستی و چگونگی تقویت توانایی‌های درونی افراد جامعه، چستی و چگونگی روش‌های مقابله با بحران و چستی دستاوردهای حاصل از تاب‌آوری، در زمینه‌هایی همچون فرهنگ مصرف آب، ابعاد خشک شدن رودخانه زاینده‌رود، ابعاد فرونشست زمین و تبعات کم آبی بر کشاورزی، صنایع و مشاغل مرتبط با آب بود که تا رسیدن به اشباع نظری ادامه یافت. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها، از روش کولایزی که به روش هفت مرحله‌ای نیز معروف است، استفاده شد (Colaizzi, 1978). این مراحل به طور خلاصه شامل این موارد است:

۱- مطالعه تمام توصیف‌های شرکت‌کننده در مطالعه برای به دست آوردن یک احساس و مانوس شدن با آنها،
۲- استخراج جملات مهم،

۳- تلاش برای پی بردن به معنای جملات مهم یا فرموله کردن معانی،
۴- قراردادن معانی مرتبط به هم در خوشه‌های مشابه،
۵- تلفیق نتایج در قالب توصیفی جامع از موضوع مورد پژوهش،
۶- فرموله کردن توصیف جامع پدیده تحت مطالعه به صورت بیانیه‌های صریح و روشن از ساختار اساسی (ساختار ذاتی پدیده)،
۷- مراجعه مجدد به هریک از شرکت‌کنندگان و انجام مصاحبه انفرادی یا انجام جلسات متعدد مصاحبه و دریافت نظر شرکت‌کنندگان در مورد یافته‌ها و اعتبارسنجی نهایی یافته‌ها.
بر اساس مراحل فوق، ۱۳۷ داده اولیه به دست آمد. نتیجه کدگذاری داده‌های گردآوری شده، استخراج ۹۸ مفهوم و ۲۲ مقوله بود. از میان ۲۲ مقوله، یک مقوله به عنوان مقوله محوری ظاهر شد تا در کنار ۲۱ مورد دیگر، اجزای نظریه زمینه‌ای را در این پژوهش تشکیل دهند. برای تأیید اعتبار داده‌ها از معیار ارزیابی لینکلن و گوبا استفاده شد که شاخص‌های آن شامل اعتبارپذیری، تأییدپذیری، تکرارپذیری و اثبات‌پذیری است (Guba و Lincoln, 1985). برای نشان دادن قابلیت اعتبار، از بازگشت به مصاحبه‌شوندگان جهت تأیید نتایج پژوهش و همچنین از دو کدگذار برای کدگذاری داده‌ها استفاده شد و درجه توافق آنها نشان‌دهنده قابل پذیرش بودن اعتبار داده‌ها بود. همچنین مصاحبه‌ها به طور موازی و جداگانه انجام شد که با مقایسه نتایج با یکدیگر و درجه بالای همسانی نتایج، میزان اعتبار داده‌های پژوهش نشان داده شد.

جدول ۲- انواع، حوزه‌ها و مراحل تاب‌آوری فرهنگی بکار گرفته شده در پژوهش (Abi-Hashem, 2011)

نوع تاب‌آوری فرهنگی	حوزه تاب‌آوری	مراحل تاب‌آوری	گروه مورد پرسش
فردی	ذهنی-عاطفی رفتاری-محیطی	مدیریت احساسات	- مصرف‌کنندگان و بهره‌برداران آب (اساتید و کارشناسان رشته‌های مرتبط با مسائل آب)
رابطه‌ای-بین فردی	عادت- خانوادگی اخلاقی	مهارت‌های حل مسئله / تقویت ابعاد سه گانه جسم و ذهن	- ذی‌نفعان آب (صنعتگران و کشاورزان)
اجتماعی	قبیله‌ای - سنتی مذهبی - معنوی	ایجاد روش‌های مقابله‌ای	- تصمیم‌گیرندگان و مسئولین آب
سازمانی- عملیاتی	فنی - صنعتی مالی - مدیریتی	دستاوردها	- ذی‌نفعان آب (صنعتگران و کشاورزان) - تصمیم‌گیرندگان و مسئولین آب

نتایج و بحث

یافته‌های این پژوهش پس از اجرای اطلاعات و کدگذاری داده‌ها، شامل پذیرش پدیده کم آبی به عنوان یک واقعیت موجود، مستمر و قابل جبران به عنوان مقوله محوری؛ وجود اطلاعات کافی، ارتقاء سطح سواد آبی و توسعه فرهنگ ارتباطی، به عنوان مقوله‌های علی؛ امیدواری به بهبود شرایط، عقاید دینی و باورهای فرهنگی عامیانه، وابستگی اقتصادی و دل‌بستگی به سکونت‌گاه، به عنوان مقوله‌های زمینه‌ای؛ ایجاد اعتماد متقابل، عمل‌گرایی و جدیت در اقدامات،

تغییر در طرز تلقی افراد و گروه‌ها از شرایط موجود، ایجاد و تقویت حس مسئولیت اجتماعی و ایجاد سازوکار همکاری جمعی، به عنوان مقوله‌های مداخله‌ای؛ ایجاد تغییر در عادت‌واره‌های دیگران، اقدامات پیشگیرانه و قانونی، ایجاد تغییر در عادت‌واره‌های خود، توسعه فرهنگ صرفه‌جویی و بازیافت و توسعه فرهنگ مشارکت، به عنوان مقوله‌های راهبردی؛ و کارآفرینی و اشتغال، خلاصیت و نوآوری، توسعه فرهنگ بهره‌وری و افزایش سطح آگاهی و آمادگی عمومی، به عنوان مقوله‌های پیامدها دسته‌بندی شدند. جدول (۳) مفاهیم و مقوله‌های استخراج شده را نشان می‌دهد.

جدول ۳- مفاهیم و مقوله‌های استخراج شده از مصاحبه با افراد انتخاب شده

دسته	مقوله‌ها	مفاهیم
زمینه‌ای	امیدواری به بهبود شرایط	- امید به تغییر نگاه حاکمیتی در تصمیم‌گیری‌ها و اصلاح روش حکمرانی آب - امید به تغییر در وضعیت جوی و بارش‌های سال‌های آتی - امید به احیای دوباره رودخانه زاینده‌رود از طریق طرح‌های انتقال آب یا روش‌های فنی دیگر
زمینه‌ای	اعتقادات مذهبی و باورهای فرهنگی عامیانه	- اتکا به مضامین اعتقادی و دینی، همچون صبر و امید - استفاده از اشعار، ضرب‌المثل‌ها، ترانه‌ها و سایر مضامین ادبی و هنری مثل امیدواری و خوش‌بینی به آینده
زمینه‌ای	وابستگی اقتصادی	- لزوم وجود صنایع اصفهان به دلیل اشتغال و رفاه مردم اصفهان - لزوم دوام کشاورزی به دلیل اشتغال و ارتزاق کشاورزان - لزوم وجود سایر مشاغل مرتبط با جریان رودخانه برای توسعه گردشگری و رونق اقتصادی شهر
زمینه‌ای	دلبستگی به سکونت‌گاه	- افتخار به تاریخ کهن و آثار تاریخی اصفهان - افتخار به مشاهیر علمی، هنری و ورزشی اصفهان - افتخار به صنایع دستی و هنری اصفهان - وجود امکانات گسترده تولید، کار و زندگی برای ماندن در اصفهان - اصرار بر کار بر روی زمین‌های کشاورزی به عنوان میراث خانوادگی
مداخله‌گر	ایجاد اعتماد متقابل	- لزوم اعتماد افراد جامعه به یکدیگر در تأثیرگذاربودن برای حل بحران کم آبی - لزوم اعتماد به اخبار و اطلاعات مرتبط با کم آبی در رسانه‌ها - لزوم اعتماد به توانایی‌های علمی و تخصصی اساتید و متخصصان - لزوم احیای اعتماد از دست رفته مردم به مسئولین و دستگاه‌های اجرایی - لزوم اعتماد مسئولین به مردم، ذی‌نفعان آب و فعالان محیط‌زیست
مداخله‌گر	عمل‌گرایی و جدیت در اقدامات	- به‌کارگیری عملی تحقیقات علمی انجام شده در زمینه کم آبی زاینده‌رود - مطالبه‌گری قانونی مداوم شهروندان و ذی‌نفعان آب از مسئولین در جهت تحقق وعده‌ها - مطالبه‌گری قانونی مداوم در جهت ممانعت از عادی شدن و فراموش شدن مشکلات به وجود آمده - اقدامات عملی و هماهنگ دستگاه‌های اجرایی موازی و پرهیز از شعارزدگی
مداخله‌گر	تغییر در طرز تلقی افراد و گروه‌ها از شرایط موجود	- تغییر نگاه مردم به اصفهان به عنوان یک شهر کم آب و بدون رودخانه - تغییر در دیدگاه ذی‌نفعان آب در بهره‌برداری از رودخانه متفاوت از قبل - تغییر در دیدگاه مسئولین در تصمیم‌گیری‌ها متناسب با شرایط کم آبی
مداخله‌گر	ایجاد و تقویت حس مسئولیت اجتماعی	- ایجاد احساس مسئولیت اجتماعی شهروندان در جهت تقبل هزینه‌های مادی و غیرمادی اصلاح روش‌ها و عادات مصرف آب (مثل هزینه تغییر شیرآلات منازل، هزینه‌های کارواش و...) - ایجاد حس مسئولیت در کشاورزان در استفاده قانونی از منابع موجود آب - ایجاد حس مسئولیت در صاحبان صنایع در استفاده قانونی از منابع موجود آب - ایجاد حس مسئولیت در کشاورزان در جهت تقبل هزینه‌های جلوگیری از هدررفت آب و پیشگیری از فرسایش خاک (مثل روش‌های کشت زیرنایلون و آبیاری قطره‌ای) - تقویت حس مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها و تقبل هزینه اقدامات ساختاری در صنایع برای به حداقل رساندن هدررفت آب - انجام مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها از طریق هزینه‌کرد در زمینه آموزش‌های تخصصی و عمومی مصرف بهینه آب، تخصیص بودجه در جهت حمایت مالی از کشاورزان و گروه‌های آسیب‌دیده از خشکسالی در راستای مسئولیت اجتماعی شرکت - تقویت احساس مسئولیت اجتماعی برای تقبل هزینه‌های اصلاحی ساختاری بخش خدمات عمومی و بیمارستان‌ها برای به حداقل رساندن هدررفت آب (مثل اصلاح سیستم آبیاری فضای سبز شهری، تغییر در سرویس‌های بهداشتی و ...)

دسته	مقوله‌ها	مفاهیم
مداخله‌گر	ایجاد سازوکار همکاری جمعی	<ul style="list-style-type: none"> - ایجاد سازمان‌های مردم نهاد برای پیگیری مسائل آب شهر - لزوم حمایت مسئولین از سازمان‌های مردم نهاد - ایجاد گروه‌ها و کمیته‌های مجازی در جهت جلب همکاری عمومی مردم، ذی‌نفعان آب و مسئولین
علّی	وجود اطلاعات کافی	<ul style="list-style-type: none"> - نیاز به اطلاعات در مورد دلایل واقعی کم آبی زاینده‌رود - نیاز به اطلاعات در مورد میزان فرونشست زمین - نیاز به اطلاعات در مورد آسیب خشکسالی به صنایع کسب‌وکارها و کشاورزی اصفهان - نیاز به اطلاعات در مورد آسیب کم آبی به آثار تاریخی و میراث فرهنگی اصفهان - نیاز به اطلاعات در مورد راه‌های پیشگیری از بحران بیشتر - نیاز به اطلاعات در مورد صنایع و کسب‌وکارهای جایگزین
علّی	ارتقاء سطح سواد آبی عمومی	<ul style="list-style-type: none"> - ارتقای سواد آبی مردم و مسولین از طریق مراکز آموزشی و رسانه‌ها - ارتقای سطح سواد آبی ذی‌نفعان آب از طریق آموزش‌های تخصصی و رسانه‌ها - ارتقاء سطح سواد آبی کار آفرینان از طریق برگزاری همایش‌های تخصصی - انجام پژوهش‌های علمی و تدوین مقالات و ثبت وقایع موجود در مورد ابعاد کم آبی - شرکت در همایش‌های علمی داخلی و بین‌المللی و انتقال دانش و تجربه
علّی	توسعه فرهنگ ارتباطات	<ul style="list-style-type: none"> - نیاز به رسانه‌ها برای آگاهی‌رسانی از طریق تولید محتواهای خبری، آموزشی، علمی و هنری مرتبط با بحران کم آبی - نیاز به توسعه مهارت‌های ارتباطی شهروندان برای ایجاد ارتباط سازنده مرتبط با مشکلات کم آبی با یکدیگر و دوری از اختلافات - نیاز به توسعه فضای گفتگو و تسهیل جریان ارتباطی بین شهروندان ذی‌نفعان آب و مسئولین
مقوله محوری	پذیرش پدیده کم آبی به عنوان یک واقعیت موجود، مستمر و قابل جبران	<ul style="list-style-type: none"> - پذیرش استمرار خشکسالی و تبعات آن - پذیرش شرایط بحران و ایجاد شرایط ذهنی مثبت در مواجهه با آن - پذیرش نقش موثر تک تک افراد جامعه، صنایع و سازمان‌ها در تغییر شرایط بحران کم آبی - باور به ادامه زندگی در اصفهان در شرایط کم آبی زاینده‌رود - باور به ایجاد فرصت‌های جدید و ناشناخته برای بهبود شرایط
راهنما	ایجاد تغییر در عادت‌واره‌های دیگران (حمایت، تشویق و تقبیح)	<ul style="list-style-type: none"> - حمایت مالی و معنوی از کارآفرینان، نخبگان، فعالان محیط‌زیست، هنرمندان و فعالان رسانه‌ای در ارتباط با بحران آب - عدم تشویق کشاورزان به کاشت محصولات آب‌بر توسط شهروندان از طریق عدم مصرف این محصولات - تشویق و ترویج رفتارهای صحیح مصرف آب شهروندان به عنوان یک ارزش در رسانه‌ها و فرهنگ عمومی - تقبیح رفتارهای اسراف‌گرایانه آب شهروندان با روش‌های کلامی و غیرکلامی به صورت بازخورد لحظه‌ای - بازتاب رفتارهای صرفه‌جویانه و اسراف‌گرایانه آب افراد و سازمان‌ها در رسانه‌ها
راهنما	اقدامات پیشگیرانه و قانونی	<ul style="list-style-type: none"> - لزوم استقرار پلیس آب برای جلوگیری از هدررفت آب - جلوگیری از روند مهاجرت به اصفهان و بارگذاری‌های جدید جمعیتی - جلوگیری از ایجاد صنایع آب‌بر جدید - لزوم اجرای قوانین مربوط به حق‌آبه کشاورزان - پیگیری اجرای تعهدات ایجاد شده دولت و بخش صنایع برای حمایت از معیشت گروه‌های آسیب‌دیده از بحران کم آبی - درخواست و پیگیری توقف برداشت‌های جدید از زاینده‌رود - درخواست جلوگیری از برداشت‌های بی‌رویه بالادستی رودخانه - درخواست شناسایی و برخورد با چاه‌های غیرمجاز - خودداری از روش‌های سنتی کشاورزی و کاشت محصولات آب‌بر

دسته	مقوله‌ها	مفاهیم
		- جایگزینی استفاده از کافی‌شاپ‌ها و رستوران‌های جدید به جای چایخانه‌های زیرپل‌ها - جایگزینی مکان‌های دیگر (مثل پیاده راه چهارباغ عباسی و پارک صفا) برای تفریح و گرفتن عکس - یادگاری به جای فضای حاشیه رودخانه
راهبردها	ایجاد تغییر در عادت‌واره‌های خود (عادات جایگزین فردی، گروهی، اجتماعی و سازمانی)	- ارائه الگوی صحیح مصرف آب در خانه و محل کار - تغییر در نوع کشت محصولات و روش‌های آبیاری - توسعه تولید محصولات گلخانه‌ای - بهینه‌سازی و افزایش بازدهی قنوات - توسعه روش‌های کشت جدید مانند کشت نایلونی - پرهیز مدیران از تصمیم‌گیری‌های سلیقه‌ای و مقطعی
راهبردها	توسعه فرهنگ صرفه‌جویی و بازیافت	- تمرکز بر تصفیه و بازیابی فاضلاب شهرها برای صنایع آب‌بر - لزوم تجدیدنظر در مورد نوع و حجم فضای سبز شهری - هدایت و ذخیره‌سازی آب‌های حاصل از بارندگی
راهبردها	توسعه فرهنگ مشارکت	- لزوم مشارکت شهروندان، ذی‌نفعان و فعالان محیط‌زیست در تصمیم‌گیری‌های آبی - لزوم به کارگیری نظرات اساتید و نخبگان در حوزه آب در تصمیم‌گیری‌های آبی - لزوم مشارکت بین بخشی سازمان‌های مرتبط با آب در تصمیم‌گیری
دستاوردها	کارآفرینی و اشتغال	- ایجاد و توسعه اشتغال در زمینه تولید محصولات تزیینی جایگزین فضای سبز - ایجاد و توسعه مراکز تخصصی درمانی در راستای توسعه گردشگری سلامت - توسعه کشاورزی مدرن - توسعه صادرات محصولات کشاورزی گلخانه‌ای و ارگانیک - توسعه صنایع غیرآب‌بر - توسعه صنایع دستی و هنری اصفهان- توسعه گردشگری
دستاوردها	خلاقیت و نوآوری	- ایجاد و توسعه ایده‌های جدید در زمینه طراحی و تولید محصولات جایگزین فضای سبز - ایجاد و توسعه ایده‌های جدید در زمینه صنایع جایگزین غیروابسته به آب - ایجاد و توسعه ایده‌های جدید در زمینه بازیافت آب
دستاوردها	توسعه فرهنگ بهره‌وری	- ایجاد و توسعه فرهنگ صحیح استفاده از آب، فاضلاب شهری و آب پسماند - ایجاد و توسعه روش‌های هدایت و ذخیره آب‌های حاصل از بارندگی و سیل‌ها - ایجاد و توسعه فرهنگ بازیافت و حفاظت از محیط زیست
دستاوردها	افزایش سطح آگاهی و آمادگی عمومی	- افزایش سطح آگاهی و سواد عمومی آب - افزایش سطح مسئولیت اجتماعی شهروندان و شرکت‌ها - افزایش انعطاف‌پذیری عمومی در تقابل با بحران‌ها - افزایش انعطاف‌پذیری مدیران در پذیرش اشتباهات گذشته در تصمیم‌گیری‌ها

نمی‌شد که این رودخانه واقعاً ممکنه یه روز کامل بخشکه اما حالا حتی اگر هم گاهی آب جریان پیدا کنه می‌دونیم نشونه این نیست که به وضعیت قبلی برگشته...». فاطمه ۴۱ ساله، مهندس فضای سبز، در پاسخ به این سؤال بیان می‌کند: «بعد از این چند سال کم آبی به این باور رسیدم که توی شهری که رودخانه داره زندگی نمی‌کنم. البته وقتی حرف از فرونشست و اینجور مشکلات میشه، نگران میشم». او در مورد اینکه وقتی می‌بینی بعضی‌ها علی‌رغم کم آبی در مصرف آب زیاده‌روی می‌کنند، چه حسی داری، می‌گوید: «خب مسلماً ناراحت میشم اما خوشحالم که درست نبودن این کار کم کم توی جامعه مورد تاکید خیلی‌هاست و داره به یک فرهنگ تبدیل میشه».

در پاسخ به مدیریت احساسات شهروندان نسبت به موضوع کم آبی زاینده‌رود، مصاحبه‌شوندگان اظهار داشتند که کم آبی و خشکسالی را به عنوان یک پدیده واقعی، غیرقابل‌انکار و مستمر پذیرفته‌اند و پذیرش این موضوع، موجب تغییرات ذهنی مثبت در آنان شده است. پارسا ۲۶ ساله دانشجوی کارشناسی ارشد روانشناسی در پاسخ به این سؤال که وقتی با رودخانه خشک مواجه می‌شوی، چه احساسی داری، پاسخ می‌دهد: «اوایل برایم خیلی ناراحت‌کننده بود، اما کم کم چشم‌هام عادت کرد و حالا گاهی فکر می‌کنم که اگرچه رودخانه خشک شده، اما اصفهان همچنان زیباست!». محمد ۳۸ ساله، کارمند اداره آب، در پاسخ به همین سؤال عنوان می‌کند: «قبلاً که جریان رودخانه یه وقتایی بسته می‌شد باورمون

در پاسخ به چستی نیازها برای حل مسئله و افزایش توانایی‌های شناختی جامعه در موضوع کم آبی به منظور افزایش تاب‌آوری، نیاز به اطلاع‌رسانی در خصوص ابعاد مختلف کم آبی از جمله فرونشست زمین، تهدید آثار تاریخی، آسیب به کسب‌وکارها، صنایع و کشاورزی و همچنین نیاز به مهارت‌های ارتباطی و راه‌های ارتباطی مطرح شده است. مهسا ۳۵ ساله، کارمند شهرداری، در پاسخ به واکنش او در قبال شستن اتومبیل با آب شهری می‌گوید: «بخوام اعتراض کنم باید اول بدونم روشش چیه که باعث درگیری نشه. یعنی هم بتونم درست ارتباط برقرار کنم و هم درست توضیح بدم مشکل چیه، البته همین الان هم سعی می‌کنم با رفتارم یه جوری نشون بدم که این کار درست نیست». علیرضا، کارمند سازمان آب در این رابطه پاسخ می‌دهد: «مثلاً وقتی می‌بینم کسی ماشینشو می‌شوره اونم با آب شهری با خودم میگم که این شخص یا از همه جا بی‌خبره یا چیزی براش مهم نیست یا اینکه هیچ اعتمادی به حرفایی که می‌شنوه، نداره. به هر حال لازم هست یکی بهش بگه واقعیت چیه، ضمن اینکه باید همه ما بپذیریم برای از سر گذروندن این بحران باید هزینه کنیم حالا برای شستن ماشین یا هر چیز دیگه که ارتباط با مصرف آب داره». مجید ۵۰ ساله، دانشجوی گردشگری، در پاسخ به این سؤال که در مورد خطر فرونشست زمین، چقدر احساس خطر می‌کنی، جواب می‌دهد: «من چند تا فیلم و گزارش تا حالا دیدم از این موضوع اما اکثر مردم اصلاً نمیدونن چقدر موضوع فرونشست واقعیه و به خاطر همین فکر می‌کنم به اطلاعات دقیق‌تری نیاز هست». احمدرضا ۵۲ ساله، معلم دبیرستان، معتقد است که باید آموزش در این موارد همگانی شود و می‌گوید: «الان توی اینستاگرام کلی مطالب در مورد آشپزی و روش‌های خانه‌داری و غیره وجود داره، چرا نباید محتواهای آموزشی برای خشکسالی باشه?».

در پاسخ به چستی و چگونگی توانایی‌های درونی افراد جامعه، شامل عزت نفس، اعتماد به نفس و خودپنداره مثبت، پاسخ‌دهندگان به مواردی همچون اعتمادسازی، احساس مسئولیت اجتماعی، همکاری جمعی، تعلق و دلبستگی سرزمینی، وابستگی اقتصادی، اعتقادات دینی و باورهای فرهنگی اشاره کردند. حسین ۴۵ ساله، استاد دانشگاه، در پاسخ به اینکه چرا علیرغم خشکسالی اصفهان، دوست داری اینجا باشی، می‌گوید: «به خاطر اینکه اصفهان زیباست، شهر چهار فصله، امکانات داره و یه دنیا آثار تاریخی داره که از اونور دنیا میان همین‌ها رو ببینن. از طرفی رسالت من به عنوان یک دانشگاهی این هست که کمک کنم به حل این مشکل و طبیعتاً باید اینجا باشم». مجید ۴۷ ساله، مهندس ذوب آهن، در پاسخ به این سؤال می‌گوید: «به هر حال اقتصاد این شهر با همین صنایع ذوب آهن و فولاد کلی دگرگون شده و کلی آدم مشغولن. باید حفظشون کرد و یه راهی پیدا کرد برای احیای رودخونه». عبدالله ۶۰ ساله، کشاورز، در جواب به اینکه برای کشاورزی در این شرایط کم آبی چرا اصرار دارید، می‌گوید:

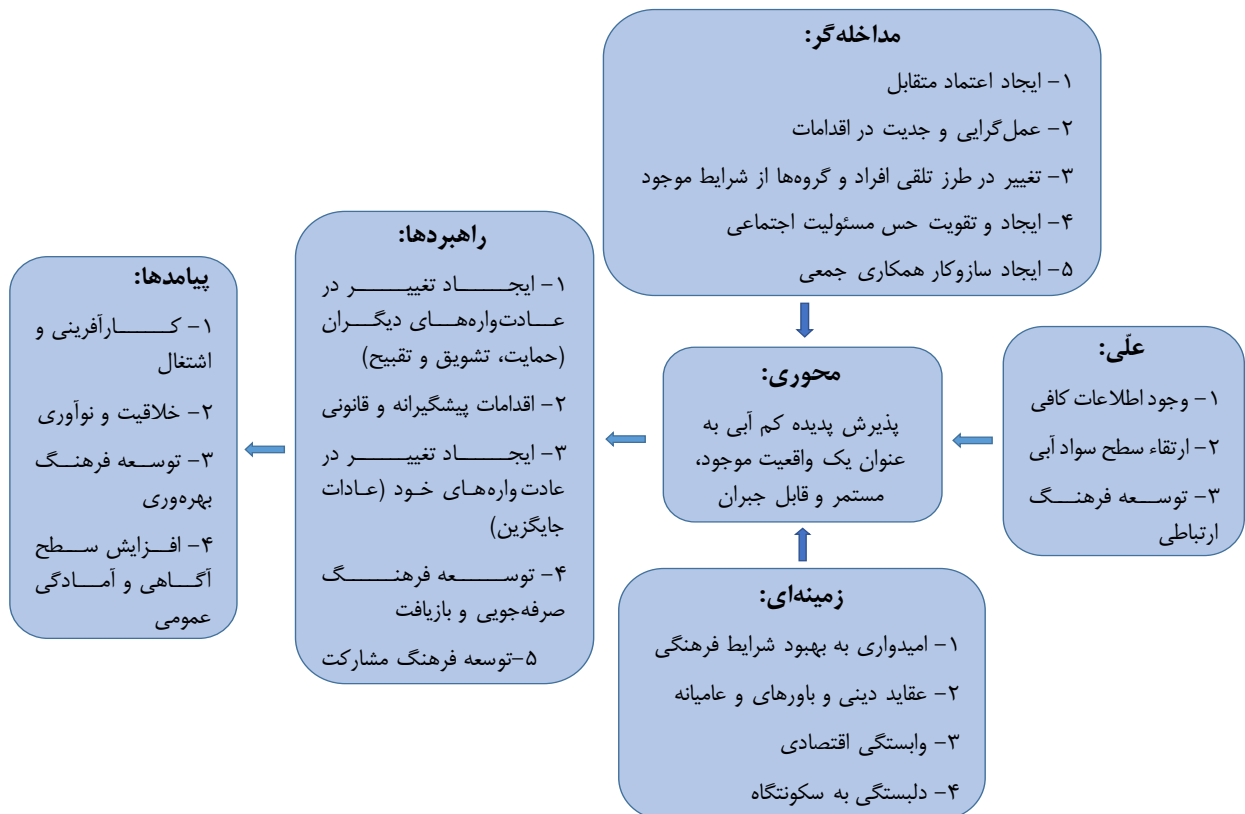
«این‌ها زمین‌های پدری ما هستن، لطف خدا هیچ وقت تمومی نداره، حالا اگه مسئولین یه حرفی می‌زنند و عمل نمی‌کنند، بماند. ولی ما امیدمون به خداست. بعدشم کجا بریم؟ چاره‌ای نداریم. بالاخره این همه‌ی اون چیزیه که داریم».

در پاسخ به سؤالات در خصوص روش‌های مقابله و یادگیری از شرایط بحران کم آبی زاینده‌رود، پاسخ‌ها متنوع بود. لزوم مشارکت مردم در تصمیم‌گیری‌ها، لزوم اقدامات عملی و جدیت در کار، حمایت‌ها و تشویق‌ها برای تغییر در عادات واره‌های خود و دیگران، اقدامات قانونی و پیشگیرانه و توسعه فرهنگ بازیافت و صرفه‌جویی از جمله پاسخ‌ها بود. بهاره ۳۲ ساله، دانشجوی جامعه‌شناسی، در مورد اینکه وقتی برای رفع دلتنگی یا تفریح نمی‌توانید به حاشیه رودخانه بروید، چه می‌کنید، پاسخ می‌دهد: «الان جاهای دیگه مثل سیتی سنتر یا پیاده راه چهارباغ عباسی هست که قبلاً نبود. میشه رفت اونجا و از امکانات و فضای اونجا لذت برد. کافی‌شاپ و رستوران هم که فراوان شده...». ماندانا ۵۲ ساله، کارشناس آموزش بیمارستان در مورد مهارت‌های مقابله‌ای در رفتار شخصی، به الگوپذیری افراد اشاره می‌کند و جواب می‌دهد: «راهش اینه که هر کسی خودش آب کمتری مصرف کنه، پدر یا مادر برای بچه‌هاش الگو بشه، رئیس برای کارمندا، استاد برای دانشجوهاش». از عبدالرضا ۴۶ ساله، کشاورز، که در مورد تغییر عادات کشاورزی در کم آبی سؤال شد، جواب داد: «اگر فئات‌ها را احیا می‌کردند، چاه‌های غیرمجاز می‌بستند و دولت سفت و سخت و با حساب و کتاب میومد توی کار تا حالا خیلی چیزها عوض شده بود. کشاورزا دنبال یه لقمه نون حلالن اگه از کشاورز حمایت نکنن، اون وقت کشاورزا هم روش‌هاشون رو عوض می‌کنن». سحر ۴۰ ساله، استاد دانشگاه، تدوین مقالات و ثبت وقایع موجود برای روشن شدن ابعاد بحران کم آبی زاینده‌رود را ضروری و رسالت دانشگاهیان و نخبگان جامعه می‌داند و می‌گوید: «بالا بردن سواد آبی مردم و ذی‌نفعان آب و مسئولین از جمله مواردیه که منجر میشه افراد جامعه بیشتر بدونن و بهتر بتونن با شرایط کنار بیان و در ارائه راه حل بهتر بتونن مشارکت کنند. لازمه یک مشارکت موثر، آگاهی مشارکت‌کننده‌هاست». محمود، کشاورز ۶۴ ساله در پاسخ به اینکه چه راهکارهایی را پیشنهاد می‌کند، می‌گوید: «باید از مطالبه‌گری قانونی دست برداشت. قرار بوده وزارت نیرو و صنایع اصفهان خسارت کشاورزا را پرداخت کنن اما بعد از ده سال از اون مصوبه، خیلی خیلی کمتر از تعهداتشون پرداخت کردند، حالا نرخ تورم بماند. ضمن اینکه همیشه یه نفر کیلومترها اون طرف‌تر توی اتاقش بشینه و برای آب رودخونه تصمیم بگیره. باید نظر بقیه را پرسید و بعد تصمیم گرفت». مجید ۵۰ ساله و دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی در پاسخ به راهکارها می‌گوید: «مادامی که صنایع آب‌بر توسعه پیدا کنند به دنبال اون مهاجرت هم به اصفهان بیشتر میشه و کمبود آب و آلودگی هوا تشدید میشه. باید اول جلوی

توسعه صنایع آب‌بر گرفته بشه و بعد هم مهاجرت‌ها». علی ۴۲ ساله، مهندس کشاورزی هم می‌گوید: «باید چمن‌کاری‌ها را کم کرد و به جای اونها از تزئینات دیگه برای شهر استفاده کرد و برای این صرفه‌جویی‌ها باید از تجربه‌های جهانی استفاده کرد». در پاسخ به اینکه چه دستاوردهایی ممکن است از شرایط بحران کم‌آبی و تاب‌آوری آن به دست بیاید، مصاحبه‌شوندگان به مواردی همچون، ایجاد و توسعه ایده‌های جدید در زمینه فضای سبز، ایجاد صنایع جدید غیر آب‌بر، ایجاد خلاقیت و نوآوری در صنایع گردشگری و گردشگری سلامت، توسعه مشارکت و افزایش سطح آمادگی و آگاهی جامعه در برابر بحران‌ها اشاره کردند. برای ارائه نظریه از داستان و مدل تصویری استفاده شد. براساس مفاهیم و مقوله‌های به دست آمده و از برقراری رابطه بین آنها با محوریت مقوله محوری، می‌توان نظریه زمینه‌ای به دست آمده مطابق شکل (۱) ارائه کرد. مطابق این شکل آنچه که به «پذیرش

پدیده کم‌آبی به عنوان یک واقعیت» منجر می‌شود، وجود اطلاعات کافی، ارتقا سطح سواد آبی و توسعه فرهنگ ارتباطی است که در این مدل به عنوان شرایط علی در نظر گرفته شده‌اند. امیدواری به بهبود شرایط، عقاید دینی و باورهای فرهنگی و عامیانه، وابستگی اقتصادی و دلبستگی به سکونتگاه به عنوان شرایط زمینه‌ای موجود در جامعه نیز به پذیرش پدیده کم‌آبی به عنوان یک واقعیت کمک کرده است که با ایجاد اعتماد متقابل، تغییر در نگرش افراد و گروه‌ها، ایجاد حس مسئولیت اجتماعی و همکاری جمعی به عنوان شرایط مداخله‌گر، تثبیت می‌شود. متناظر با شرایط مداخله‌ای یاد شده، راهبردهایی همچون ایجاد تغییر در عادت‌واره‌های خود و دیگران، اقدامات پیشگیرانه، توسعه فرهنگ صرفه‌جویی و بازیافت و توسعه فرهنگ مشارکت باید در نظر گرفته شود که منجر به پیامدهایی همچون کارآفرینی و اشتغال، خلاقیت و نوآوری، توسعه فرهنگ بهره‌وری و افزایش سطح آگاهی و آمادگی عمومی خواهد شد.

شکل ۱- مدل پارادایمی تاب‌آوری فرهنگی در بحران کم‌آبی زاینده‌رود

روایت ارائه‌دهنده این نظریه به شرح زیر است: تاب‌آوری فرهنگی در بحران کم‌آبی زاینده‌رود در بستری از عقاید مذهبی و باورهای فرهنگی و عامیانه مردم، امیدواری به بهبود شرایط و نیز تعلق و دلبستگی به سکونت‌گاه و وابستگی به لحاظ اقتصادی شکل گرفته است و این تاب‌آوری تحت تأثیر اعتمادسازی متقابل، عمل‌گرایی و جدیت در کار، تغییر در نگرش

افراد یا گروه‌ها، ایجاد سازوکار برای همکاری جمعی و همچنین تقویت حس مسئولیت اجتماعی همه افراد جامعه خواهد بود. وجود اطلاعات کافی در مورد ابعاد مختلف کم‌آبی زاینده‌رود و توسعه مسیرهای ارتباطی و مهارت‌های ارتباطی در میان افراد، و نهایتاً افزایش سواد عمومی آب، سه عاملی هستند که باعث خواهد شد همه افراد و گروه‌ها، درک صحیحی از بحران کم‌آبی

زاینده‌رود داشته باشند و آن را به عنوان یک واقعیت موجود، مستمر و قابل‌جبران بپذیرند. افراد، متناسب با دانش، تجربه، اهداف و دغدغه‌هایی که دارند، بحران کم‌آبی را به عنوان یک واقعیت موجود، مستمر و قابل‌جبران پذیرفته‌اند. لذا هر کدام راهبردهای متفاوتی را برای مقابله با آن به کار می‌گیرند. آنها به حمایت از افراد و گروه‌های آسیب دیده از بحران کم‌آبی و تشویق شهروندان، صنعتگران، نخبگان و فعالان در زمینه مقابله با کم‌آبی می‌پردازند.

راهبرد دیگر تاب‌آوری فرهنگی در بحران کم‌آبی، روش‌های پیشگیرانه و قانونی برای جلوگیری از بدتر شدن وضعیت بحرانی در نتیجه‌ی برخی از رفتارهای غیرقانونی یا مخاطره‌آمیز برای شرایط بحران آب است. همچنین، تغییر در عادت‌واره‌های افراد، نظیر آنچه در تغییر در نوع تفریحات یا الگوی مصرف آب آنهاست و تغییر در عادت‌واره‌هایی مانند تغییر در نوع بهره‌برداری از آب و سایر منابع مرتبط با آن برای ذی‌نفعان و توسعه فرهنگ بازیافت و صرفه‌جویی در منابع آبی، هم در بعد مصرف و هم در بعد ذخیره‌سازی آب، از دیگر راهبردهاست. همچنین توسعه فرهنگ مشارکت برای اتخاذ تصمیمات صحیح‌تر، از جمله راهبردهای تاب‌آوری فرهنگی در بحران کم‌آبی زاینده‌رود می‌باشد. اتخاذ این راهبردهای متفاوت، پیامدهایی نیز به دنبال خواهد داشت که از جمله‌ی آن، توسعه اشتغال و کارآفرینی در سایه خلاقیت و نوآوری و همچنین افزایش سطح سواد عمومی آب و سطح آماذگی همه افراد جامعه در برابر بحران‌هاست.

نتیجه‌گیری و پیشنهادات

بر اساس نتایج حاصله از این پژوهش، پیشنهادات زیر مطرح می‌شود: با توجه به مقوله زمینه‌ای عقاید مذهبی و باورهای فرهنگی و عامیانه مردم، از آنجایی که منابع دینی به عنوان تکیه‌گاه بزرگ خوش‌بینی و تاب‌آوری به حساب می‌آیند، انتظار می‌رود که افراد با جهت‌گیری‌های قوی مذهبی، خوش‌بین‌تر و در مواجهه با مشکلات تاب‌آورتر از سایر افراد باشند. اغلب افراد مومن معتقدند می‌توان از طریق اتکاء و توسل به خداوند، اثر موقعیت‌های غیر قابل کنترل را به طریقی کنترل نمود (Fountoulakis و همکاران، ۲۰۰۸)؛ لذا تقویت جنبه‌های اخلاقی و معنوی جامعه، خصوصاً صداقت در گفتار و عملکرد صحیح مسئولین در عمل به وعده‌ها و همچنین پرداختن به بنیه فرهنگی، هنری و ادبی جامعه اصفهان، می‌تواند در افزایش تاب‌آوری فرهنگی آن موثر واقع شود. همچنین افزایش اعتماد به نفس شهروندان در قبال داشتن سرمایه‌های فرهنگی، تاریخی، علمی و هنری عاملی مهم در ایجاد حس غرور و تاب‌آوری فرهنگی می‌باشد که می‌بایست از طریق توجه ویژه به این سرمایه‌های معنوی و مادی، مانند تجلیل از

بزرگان ادب و هنر اصفهان، حمایت از صنایع دستی و هنری و ... مد نظر تصمیم‌گیرندگان قرار گیرد.

از دیگر مقوله‌های موثر در تاب‌آوری فرهنگی در بحران کم‌آبی، تقویت حس مسئولیت اجتماعی است. رشد مسئولیت اجتماعی در ارتباط با رشد آگاهی‌های اجتماعی، نگرانی برای سرنوشت دیگران و آمادگی برای انجام کنش است (ناجی و شیخ‌الاسلام، ۱۳۹۲). لذا ارتقا آگاهی مردم از ابعاد مختلف خشکسالی و پرهیز از هرگونه پنهان‌کاری و عدم انتشار اطلاعات صحیح، می‌تواند در تقویت حس مسئولیت اجتماعی شهروندان در جهت تاب‌آوری فرهنگی آنها موثر باشد و می‌بایست مدنظر مسئولان امر قرار گیرد. با توجه به مقولات علی‌این تحقیق که شامل وجود اطلاعات کافی و افزایش سواد آبی می‌باشد، می‌توان به راهکارهای اساسی برای این امر مانند انجام تحقیقات و مطالعات در زمینه پیش‌آگاهی، کنترل و مقابله با پیامدهای خشکسالی اشاره نمود؛ چراکه نتایج حاصل از اینگونه مطالعات می‌تواند ضمن کمک به برنامه‌ریزان و مدیران دستگاه‌های ذیربط، در رابطه با بهبود واکنش در برابر خشکسالی‌های آینده نیز شرایط مطلوب‌تری را برای کنترل و کاهش خسارات مربوط، فراهم آورد. در این راستا و هماهنگی با نتایج پژوهش حاضر، اولین گام برای مقابله با بحران خشکسالی در نواحی مختلف کشور و تعدیل اثرات آن، شناخت و درک واقعیت خشکسالی به ویژه اثرات متقابل پیامدها و علل چندگانه آن است (زرین و داداشی رودباری، ۱۴۰۰). لذا انجام هر چه بیشتر تحقیقات توسط پژوهشگران در این زمینه خصوصاً از زاویه فرهنگی توصیه می‌شود. از دیگر نتایج این پژوهش، حمایت از افراد و گروه‌های آسیب‌دیده از بحران کم‌آبی است که از بارزترین آنها حمایت از کارآفرینی در زمینه گردشگری است؛ چراکه شهر اصفهان با توجه به توان بالای گردشگری شهری، همواره مورد توجه علاقه‌مندان داخلی و خارجی بوده است. از این رو برای توسعه گردشگری و نیز پایداری گردشگری نیازمند به برنامه‌ریزی و مدیریت بهینه از فضاهای گردشگری شهری است (وارثی و صفراآبادی، ۱۳۹۳). همچنین توسعه گردشگری سلامت، ابزاری برای توسعه جامعه محسوب شده و موجب افزایش سرمایه‌گذاری در بخش‌های سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی جامعه، اشتغال‌زایی، افزایش درآمد و رضایت و نشاط مردم می‌شود و می‌تواند به عنوان راهکاری مهم برای افزایش سطح تاب‌آوری فرهنگی جامعه و دستیابی به دستاوردهای پایدار از این شرایط بحران، در دستور کار تصمیم‌گیرندگان قرار گیرد. در ارتباط با مقوله اقدامات پیشگیرانه، یکی از رویکردها می‌تواند رویکرد پیشگیرانه مبتنی بر مدیریت ریسک خشکسالی باشد که می‌بایست با ایجاد کمیته اضطرار خشکسالی توسط دولت به آن شکل منسجم‌تری بخشید. بدین منظور، اصلاح ساختار تصمیم‌گیری و نیز رشد و توسعه نهادهایی نظیر تشکلهای غیردولتی، می‌تواند به بهبود اوضاع کمک کند.

در خصوص محدودیت‌های این پژوهش، با توجه به ساختار متمرکز در حکمرانی آب کشور، می‌توان به محدودیت دسترسی به مسئولان بلندپایه در حوزه تصمیم‌گیری آب زاینده‌رود اشاره کرد. همچنین با توجه به مسائل و درگیری‌های به وجود آمده در سال‌های اخیر، بین کشاورزان و نیروهای انتظامی و پیداشدن جوانب سیاسی و امنیتی در این خصوص، برخی از کشاورزان رغبت چندانی به پاسخگویی به سؤالات را نداشتند و یا در بیان دیدگاه‌هایشان جانب احتیاط به عمل می‌آوردند. از دیگر محدودیت‌ها دسترسی نسبتاً محدود به مبنای نظری کافی در حوزه تاب‌آوری فرهنگی بود.

منابع

- استراس، آنسلم، و کوربین، جولیت. (۱۳۹۳). اصول روش تحقیق کیفی: نظریه‌مبنایی، رویه‌ها و شیوه‌ها. مترجم: بیوک محمدی. پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی. چاپ سوم، تهران، ایران.
- امینی فسخودی، عباس، و میرزایی، مهنوش. (۱۳۹۲). پیامدهای بحران کم‌آبی و خشک‌شدن زاینده‌رود در مناطق روستایی (مطالعه موردی: جلگه برآن در شرق اصفهان). توسعه محلی (روستایی-شهری)، ۵(۲)، ۱۵۷-۱۸۰. doi: 10.22059/jrd.2013.50589
- بشیری، سعید، بیات، بهرام، جمشیدی، شروین، و صالح‌زاده، رضا. (۱۴۰۰). تبیین ابعاد و مولفه‌های تاب‌آوری در مدیریت بحران (مورد مطالعه: شهر تهران). مطالعات بین‌رشته‌ای دانش راهبردی، ۱۱(۴۴)، ۶۱-۹۶. Dor: 20.1001.1.24234621.1400.11.44.3.2
- حسینی، سید قاسم. (۱۳۹۷). تحلیلی بر چالش‌ها و آسیب‌پذیری تاب‌آوری فرهنگی در اجتماع بومی (مطالعه موردی تالاب‌های محلی فریدون کنار). جامعه‌شناسی نهادهای اجتماعی، ۵(۱۲)، ۲۶۹-۲۹۱. doi: 10.22080/ssi.1970.2140
- خدامرادی، صادق، مداحی، محمدابراهیم، احدی، حسن، بشارت، محمدعلی، و مظاهری تهرانی، محمد مهدی. (۱۴۰۰). مقدمه بر مفهوم‌پردازی تاب‌آوری فرهنگی. مطالعات راهبردی سیاست‌گذاری عمومی (مطالعات راهبردی جهانی شدن)، ۱۱(۳۸)، ۲۷۶-۲۹۷.
- رامشت، محمدحسین، عباسی، علیرضا، و منتظری، مجید. (۱۳۷۹). تحول تاریخ طبیعی زاینده‌رود و شکل‌گیری مدنیت در حاشیه آن. مجله پژوهشی دانشگاه اصفهان (علوم انسانی)، ۱۱(۲)، ۱۰۱-۱۱۶.
- رضایی میرقائد، طوبی، و گلی، ساره. (۱۳۹۹). آنالیز داده‌های شاخص‌های تاب‌آوری شهر اصفهان در برابر بحران. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه صنعتی اصفهان، دانشکده علوم ریاضی، اصفهان، ایران.
- زرین، آذر، و داداشی رودباری، عباسعلی. (۱۴۰۰). مدیریت ریسک

- خشکسالی در شرایط تغییر اقلیم: نقش سیاست‌های ملی و برنامه مدیریت خشکسالی (DMP). آب و توسعه پایدار، ۸(۱)، ۱۰۷-۱۱۲.
- شمس احمد، مهران. (۱۴۰۰). ساختار و کارکردهای فرهنگ تأملی در خاستگاه چیستی و چرایی فرهنگ اجتماعی. آگرن کتاب، تهران، ایران.
- فائق، سحر، و نوابخش، مهرداد. (۱۳۹۵). برساخت معنایی پیامدهای فرهنگی کم‌آبی و خشکسالی زاینده‌رود (با تأکید بر هویت فرهنگی شهروندان اصفهانی). مطالعات توسعه اجتماعی ایران، ۸(۴)، ۳۵-۵۹. <https://sanad.iau.ir/Journal/jjsds/Article/821548>
- مروج تربتی، خاطره، و پورنادری، حسین. (۱۳۹۲). بررسی تداوم سنت‌های موثر در شکل‌گیری پل خواجه بر اساس مطالعه تطبیقی پل‌های تاریخی شهر اصفهان. باغ نظر، ۱۰(۲۷)، ۶۱-۷۰.
- ناجی، الهام سادات، و شیخ‌الاسلام، سیده فردوس. (۱۳۹۲). جامعه‌پذیری موفق زمینه‌ساز مسوولیت‌پذیری جوانان. کنگره پیشگامان پیشرفت. دوره چهارم، کتابخانه ملی جمهوری اسلامی، اسفند ۱۳۹۲، شیراز، ایران. <https://sid.ir/paper/864515/fa>
- وارثی، حمید، و صفراآبادی، اعظم. (۱۳۹۳). نقش عوامل اجتماعی گردشگری در توسعه گردشگری شهری (مورد مطالعه: شهر اصفهان). مطالعات جامعه‌شناختی شهری (مطالعات شهری)، ۴(۱۲)، ۱۰۱-۱۲۸. <https://sanad.iau.ir/Journal/urb/Article/1015948>
- یادگاری فر، فاطمه، پودینه، محمدرضا، و اسماعیل‌نژاد، مرتضی. (۱۴۰۲). ارزیابی تاب‌آوری شهرستان زاهدان در برابر بحران آب و خشکسالی. نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، ۲۳(۶۸)، ۳۴۵-۳۶۴. <http://dorl.net/dor/20.1001.1.22287736.1.300.0.0.101.4>
- Abi-hashem, N. (2011). On Cultural Resiliency. The Australian community Psychologist, 23(2), 23-31.
- Colaizzi, P.F. (1978). Psychological research as a phenomenologist views it. In: Valle, R.S. and King, M., Eds., Existential-Phenomenological Alternatives for Psychology, Oxford University Press, New York, 48-71.
- Fountoulakis, N., Siamouli, M., Magiria, S. & Kaprinis, G. (2008). Late-life depression, religiosity, cerebrovascular disease, cognitive impairment and attitudes towards death in the elderly: Interpreting the data. Medical Hypothesis, 70(3), 493-496. DOI: [10.1016/j.mehy.2007.01.093](https://doi.org/10.1016/j.mehy.2007.01.093)
- Holtorf, C. (2018). Embracing change: How cultural resiliencies increased through cultural heritage. World Archaeology, 50(4), 639-650. <https://doi.org/10.1080/0043824.3.2018.1510340>

- Isidiho, A, Sabran, M, & Sufian Burhan, N. (2023). Resiliency and Sustainability after Oil Spill in Imo State and the Niger Delta Region of Nigeria. *Journal of Contemporary Issues and Thought*, 13(1), 50-61. <https://doi.org/10.37134/jcit.vol13.1.6.2023>
- Lincoln, Y. S., & Guba, E. G. (1985). *Naturalistic inquiry*. SAGE, Thousand Oaks, 289-331.
- Plieninger, T., & Bieling, C. (2012). *Resilience and Cultural Landscape: Understanding and Managing change in human shaped environments*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139107778>
- Richman, J. & Fraser, M. (2001). Resilience in childhood: The role of risk and protection. *The Context of Youth Violence: Resilience, Risk and Protection*. 1-12
- Smyntyna, O. (2016). Cultural Resilience theory as an Instrument of Modeling of Human response to the global climate change. A case study in the north western Black sea region on the Pleistocene – Holocene boundary. *RIPARIA*, 2, 1-20. <http://dx.doi.org/10.25267/Riparia.2016.v2.01>